

РОЗДІЛ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК: 343.851

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.1>

АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ВУЛИЧНОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Бабійчук В.С.,
*аспірантка кафедри кримінально-правової політики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
консультант Касаційного цивільного суду
ORCID: 0000-0002-6536-9939
e-mail: valentynababiychuk99@gmail.com*

Бабійчук В.С. Актуальні підходи до розуміння віктимологічної складової вуличної насильницької злочинності.

Розглянуто загальний вплив насильницьких злочинів на якість життя потерпілого у довготривалій перспективі. Наголошено на необхідності поміркованого використання таких понять кримінологічної науки як «віктимна поведінка» з точки зору етичного аспекту та жертва злочину – статистичного. Проаналізовано практику Верховного Суду щодо визначення розміру моральної шкоди, кейс Європейського суду з прав людини, виокремлено актуальні питання правозастосовної практики при відшкодуванні моральної шкоди. Зазначено про складність обрахунку дійсно справедливого розміру сатисфакції для потерпілих, наведено приклад кейсу із судової практики щодо нематеріального відшкодування моральної шкоди. Наголошено на необхідності спеціальної психологічної підготовки уповноважених осіб напередодні взаємодії з жертвами насильницьких злочинів, оскільки процес досудового слідства має проходити екологічно для потерпілих. Наведено статистичні дані, які стосуються погіршення якості життя у потерпілих насильницьких злочинів під час посттравматичного етапу. Розглянуто різні сфери життя. Наголошено на необхідності розробки програм реабілітації для осіб (їхніх близьких), які пережили насильницькі злочини або втрату близької людини. Згадано про травматичний досвід потерпілих від насильницьких злочинів осіб під час досудового слідства та судового розгляду. Розглянуто приписи національного законодавства, які стосуються державної підтримки осіб, які потерпіли від злочинів. Наведено перелік конкретних заходів, спрямованих на полегшення процесу опитування потерпілих. Наголошено на необхідності запровадження сучасних жертвоцентристських підходів, оскільки нерідко відповідальні особи не проявляють достатню гнучкість та емпатію при роботі з потерпілими, які зазнали комбінованого насильницького впливу на тіло та ментальний стан. Зазначено про фактор «уникнення» та проблематику латентності: жертви злочинів, обираючи стратегію не звернення до компетентних органів, у прагненні уникнути повторної віктимізації не завжди погіршують своє становище, адже ключову роль у подоланні наслідків відіграє свідомо допомога родини, друзів або спільнот підтримки. Наголошено на важливості повідомлення про злочин та глобальні згубні наслідки толерування злочинності.

Ключові слова: ціна злочинності, жертвоцентризм, вторинна віктимізація, моральна шкода.

Babiiichuk V.S. Current approaches to understanding the victimological component of violent street crime.

The overall impact of violent crimes on the long-term quality of life of victims has been examined. Emphasis is placed on the need for a careful and ethically responsible application of criminological

concepts such as «victim behaviour» and on viewing the concept of “crime victim” through a statistical lens. The practice of the Supreme Court regarding the determination of the amount of moral (non-pecuniary) damage is analyzed, as well as a relevant case of the European Court of Human Rights, with particular attention paid to current challenges in the application of law when compensating for moral harm. The article emphasizes the complexity of calculating a truly fair amount of compensation for victims and provides an example from judicial practice concerning non-pecuniary compensation for moral damage. It highlights the need for specialized psychological training of authorized officials prior to their interaction with victims of violent crimes, as the process of pre-trial investigation should be conducted in a psychologically safe and ethically sensitive manner for the victims. Statistical data are provided concerning the deterioration of life quality in victims of violent crimes during the post-traumatic period. Various spheres of life are explored. The need for the development of rehabilitation programs for individuals (and their close ones) who have experienced violent crimes or the loss of loved ones is highlighted. Attention is drawn to the traumatic experiences of victims during the stages of pre-trial investigation and judicial proceedings. Relevant national legislation provisions regarding state support for crime victims are reviewed. A list of specific measures aimed at easing the process of victim interviews is presented. The importance of implementing modern victim-entered approaches is emphasized, given that responsible professionals often fail to demonstrate sufficient flexibility and empathy when working with individuals who have suffered both physical and psychological trauma. The issue of avoidance and the problem of crime latency are discussed. It is noted that victims, by choosing not to report crimes to the authorities in an attempt to avoid re-victimization, do not always worsen their condition, since overcoming the consequences is often largely facilitated by conscious support from family, friends, or support communities. The importance of reporting crimes and the broader societal harm caused by tolerating criminal behaviour is underscored.

Key words: cost of crime, victim-centred approach, secondary victimization, moral damage.

Постановка проблеми. Сучасна кримінологія активно досліджує поняття ціни злочинності. Втім, якщо «економічний» аспект (полягає у майновій шкоді, витратах на медичну допомогу, судову-медичну експертизу тощо) цілком осяжний, то «гуманітарний» залишається дискусійним, натомість пережитий досвід може спричинити для потерпілої особи складнощі, пов’язані з виконанням ряду функцій, покладених на неї тими чи іншими соціальними ролями. Проблематика допомоги жертвам насильницької злочинності, зокрема щодо подолання згубних наслідків для індивіда – одна з найактуальніших для сучасних міждисциплінарних досліджень. Подальшої дискусії вимагає підхід до процесу доказування, за якого жертва злочину нерідко стикається з повторною віктимізацією. Особливо вказане стосується жертв насильницьких злочинів, які позначають як особливо травматичні для психіки. Суттєвим кроком до розв’язання згаданої проблеми могло б стати ширше запровадження жертво-центристського підходу (від англ. «victim-centred approach») у сфері діяльності органів кримінальної юстиції [1].

Мета дослідження: розглянути загальний вплив вуличних насильницьких злочинів, які, зокрема, включають згвалтування, розбій, замах на вбивство на якість життя потерпілого. Також дослідити різноаспектні підходи до розуміння поняття жертви насильницького злочину, з акцентом на особливості вуличної насильницької злочинності та провідні світові тенденції віктимології. Результати дослідження мають бути доцільними при розробці плану реабілітаційних заходів для потерпілої особи, а також для кращого розуміння травматичного досвіду працівниками правоохоронних органів, що допоможе реалізувати певні аспекти «жертвоцентристського підходу» кримінальної юстиції та інших дотичних до процесу установ та організацій.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження стосовно статусу потерпілого у кримінальному провадженні, здійснені представниками харківської юридичної школи (Голіним В.В., Головкіним Б.М., Сметаніною Н.В., Туляковим В.О., Масловою-Юрченко Т.О.), а також іноземних дослідників (Wemmers, J.A., Parent, I., & Lachance Quirion, M. тощо) свідчать про актуальність обраної тематики та постають доктринальним фундаментом для наукового пошуку щодо питання відшкодування моральної шкоди за насильницькі злочини та підходів до розуміння «ціни злочинності», однак аспекти запобігання вторинній віктимазації потребують подальшої актуалізації.

Виклад основного матеріалу. На перший погляд, для розрахунку умовних: упущеної вигоди, наслідків від втраченої працездатності, вартості психотерапії тощо достатньо звернутись до

системи актуарних розрахунків (математики страхування життя), однак як правильно вирахувати такі розмиті показники як вплив травматичного досвіду на погіршення батьківських навичок; зниження, наприклад, концентрації та негативний вплив на трудову сферу; інтимні проблеми та загалом негативний вплив на рівень якості життя індивіда.

Розглянемо підходи до розуміння інституту моральної шкоди, сформульовані практикою Верховного Суду. Цікавими є висновки щодо розподілу тягара доказування. За загальним правилом позивач доводить спричинення йому моральної шкоди та причинний зв'язок, а відповідач – відсутність протиправності та вини, однак у випадку відсутності у потерпілої особи спеціального знання для надання оцінки обставинам справи, тягар доказування перекладається на сторону, яка має необхідну кваліфікацію, оскільки основа судового процесу – процесуальна рівність сторін (релевантна для цивільного спору, де відповідачем є медична установа, лікар) [2].

Міркуючи про сутність моральної шкоди колегія суддів дійшла висновку, що: еквівалентом моральної шкоди є гроші, а сума відшкодування відповідає завданій шкоді; розмір компенсації повинен сприяти відновленню стану потерпілого; її неможливо співставити із будь-якою грошовою шкалою, прирівняти до майнового еквіваленту; при визначенні враховуються «характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи ... інші обставини, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості.» [3]. Висновок психолога, який не має процесуального статусу спеціаліста чи експерта може допомогти судді зрозуміти глибину фізичних та моральних страждань тощо при визначенні розміру компенсації [4]. Логіка суду при присудженні компенсації у розмірі по 700 тис. грн: унаслідок втрати дитини батьки зазнають постійних душевних страждань, перебувають у стані стресу та напруги, докладають значних зусиль для організації свого життя. Втрата рідної людини є непоправною найвищою немайновою втратою, позивачі більше не можуть розраховувати на моральну та матеріальну підтримку дитини [5]. Розмір компенсації моральної шкоди також не має призводити до безпідставного збагачення потерпілої особи [6]. Натомість Європейський суд з прав людини допускає нематеріальний спосіб відшкодування шляхом визнання факту [7, 8]. Важливим аспектом також постає інститут спадкування права на компенсацію. Розраховувати на отримання моральної шкоди можуть лише спадкоємці особи, якій при житті було присуджено виплату, якщо особа померла на стадії розгляду, процесуальне правонаступництво не допускається [9].

Оскільки положеннями Цивільного Кодексу України не встановлено нижньої та верхньої меж розміру відшкодування моральної шкоди, визначення розміру такого відшкодування становить предмет оціночної діяльності суду, тому залишається велике поле для розсуду судді, що може обернутися як позитивним, так і негативним досвідом для потерпілого. Відповідаючи на питання, чому так важливо забезпечити жертвам насильницьких злочинів гідну компенсацію, варто зазначити, що травмуючий досвід дуже складно піддається відшкодуванню, оскільки інститут «креституції» у випадку порушення немайнових прав не застосовний, тому фінансовий еквівалент справедливості є найменшим прийнятним видом захисту, з огляду на необхідність потерпілій особі у майбутньому стикатися з травмуючими наслідками. При обрахунку суми відшкодування та і загалом розробці заходів, спрямованих на реабілітацію жертв варто завжди пам'ятати, як влучно зазначено у дослідженні Сметаніної Н.В., що злочини спричиняють також невидиму шкоду, яку можна підрахувати лише у майбутньому, адже: «Соціальні наслідки злочинів живуть набагато довше, ніж самі злочини» [10, с. 209].

Значний пласт досліджень щодо негативних аспектів постнасильницького досвіду стосується змін у функціонуванні жертв насильства при взаємодії з інтимними партнерами, однак інші сфери життя також можуть зазнавати значного впливу, оскільки внаслідок такого досвіду не виключені зміни світогляду та цінностей для потерпілої особи; розвиток когнітивних порушень унаслідок пережитого стресу тощо.

Якість життя є одним з провідних індикаторів загального добробуту індивіда, на яку негативно впливає відсутність відчуття особистої безпеки внаслідок пережитого травматичного досвіду. Дослідження свідчать, що аналізуючи вплив пережитого досвіду шляхом опитування постраждалих, слід урахувати різний соціальний статус, національні особливості респондента, оскільки культурні чинники, фактор доступу до соціальних благ, загальний фінансовий стан можуть впливати на отримані результати. Найбільші показники страху злочинності традиційно отримують при опитуванні жінок, молоді, представників меншин та жителів великих міст [11].

Інтимна сфера постраждалих від насильства осіб також може піддаватися впливу негативного досвіду, оскільки є ризик появи симптомів уникнення фізичного (статевого) контакту, гіперарозації (перманентне збудження нервової системи) унаслідок ПТСР. Значна кількість досліджень присвячена саме аналізу посттравматичної поведінки жертв зґвалтування, які стикаються зі значними труднощами у побудові емоційного зв'язку у стосунках, мають труднощі у спілкуванні [12]. Відповідно до даних проведених досліджень, від 50 до 80% жінок, які пережили зґвалтування, згодом втратили свої інтимні стосунки [13]. Наступним проблемним аспектом постає здатність виконувати трудові функції, оскільки значна кількість потерпілих свідчили про проблеми на роботі, які пов'язували пережитим досвідом насильства: зниження продуктивності, запізнення, прогули, втрата роботи або можливості кар'єрного зростання [14]. Дані опитувань свідчать, що 91% жертв змушені були звільнитися за власним бажанням або стикалися зі звільненнями, спричиненими проблемами, пов'язаними з виконанням звичного робочого функціоналу [15]. Жертви насильницьких злочинів також відзначають порушення ведення звичної соціальної активності строком на 4-30 місяців [16].

Яскравим прикладом вторинної віктимізації постає досвід осіб, опитаних у рамках дослідження, яке виявило, що поліцейські класифікують жертв на «справжніх» та «вдаваних». Зокрема постраждалим, які вели непослідовну розповідь, звинувачували себе щодо певних аспектів власної поведінки («віктимної») та соромилися, службовці схильні були не вірити. Потерпілі також зазначали, що не звернулися б до поліції, якби знали про майбутній негативний досвід співпраці [17].

Інше дослідження показало, що про ненасильницькі злочини повідомляють частіше, занедбані міські райони мають вищий показник насильницьких злочинів. Квартали у центрі міста мали вищі показники насильницьких злочинів. З 392 жертв злочинів 27% отримали фізичні травми, 31% зверталися за медичною допомогою через травми, пов'язані зі злочином. 86% жертв зазнавали психологічних чи поведінкових змін, таких як стрес, проблеми зі сном, втрата впевненості та депресія. Насильницькі злочини значно підвищували ймовірність психологічних проблем і звернень за медичною допомогою, тоді як ненасильницькі злочини не мали значного впливу на психічне здоров'я чи поведінку. Оскільки система підтримки не відповідає запитам потерпілих, необхідно запроваджувати індивідуалізований підхід [18].

Ефективність реабілітаційної програми для жертви насильства є доволі умовним показником. Аналітична складність полягає у наявності великої кількості змінних: часовий проміжок здійснення посягання, сукупний рівень злочинності у регіоні, репрезентативність вибірки респондентів (стать, вік) тощо. Неможливість прослідкувати точний показник ефективності тієї чи іншої програми створює ситуацію, коли кожна методика віктимологічної профілактики на певному етапі піддається гострій критиці та набуває рекомендаційного характеру не маючи змоги досягнути урядового рівня. Проаналізувавши законодавчу базу, можемо зазначити, що в Україні ще не набули повноцінного розвитку сучасні спеціалізовані програми у сфері віктимологічного попередження та боротьби з наслідками для жертв вуличної насильницької злочинності, а також надзвичайно складними видались пошуки конкретних статистичних результатів, звітних матеріалів щодо впровадження вказаних програм. Вказане може свідчити про відсутність достатньої інформації у суспільстві про такі програми, громадського контролю за втіленням соціальних програм у вказаній сфері або низьку ефективність впроваджених заходів.

У національних нормативно-правових актах згадується про захист потерпілих, відшкодування збитків та профілактику правопорушень; про процесуальні аспекти при розгляді кримінального провадження, відшкодування потерпілим шкоди, про психологічну допомогу та профілактику віктимної поведінки населення [19, 20]. Зауважимо, що словосполучення «профілактика віктимної поведінки населення» потребує перегляду його семантичного значення з подальшою потенційно високою можливістю наукового обґрунтування обмеженості його використання щодо певного ряду злочинних посягань з етичних міркувань та задля запобігання вторинній віктимізації особи. Додаткових застережень потребує застосування поняття «жертва злочину», адже для кримінології мають значення показники злочинності, не лише облікованої у межах кримінального провадження, навіть не завжди від суб'єктивної оцінки або усвідомлення потерпілою особою своєї ролі у процесі дізнання [21, с. 71]. Дослідження зазвичай проводяться на основі аналізу офіційно облікованих органами та організаціями з протидії злочинності даними, що суттєво знижує фактичну репрезентативність останніх. Таким чином, високолатентні злочини, до яких можна віднести і прояви вуличної насильницької злочинності, нерідко залишаються поза увагою, тому реальну

картину злочинності майже неможливо побачити. Вказане підносить значення кримінології як комплексної міждисциплінарної науки, що застосовує метод інтуїтивного пізнання соціальної реальності.

Важливим етапом розслідування насильницьких злочинів є інтерв'ю (у випадку залучення неурядових організацій) або опитування. Однак відповідальні особи не завжди здатні проявити достатню гнучкість та емпатію при роботі з потерпілими, які зазнали комбінованого насильницького впливу на тіло та ментальний стан. Існує безліч методичних матеріалів, покликаних допомогти провести бесіду з потерпілим екологічно, з метою запобігти вторинній віктимізації. Вважаємо за доцільне навести декілька практичних порад щодо побудови комунікації: давати опитуваній особі можливість розповісти про те, що її найбільше турбує (навіть, якщо це не стосується безпосередньо обставин справи), не намагатися спрямувати розмову виключно до моменту насильства; ставити запитання неупереджено, не забувати про доречність, емпатію; питання мають бути простими, короткими та відкритими; бути активним слухачем, шанобливо підтримувати зоровий контакт, кивати, уважно зчитувати невербальні сигнали опитуваного; при появі травматичної реакції не перешкоджати виходу емоцій, вичекати паузи та запропонувати перерву, напої, за необхідності зупинити або припинити інтерв'ю [22, с. 105–107].

Цікавими з точки зору профілактики вуличної насильницької злочинності постають результати дослідження її причинності. Досліджуючи раціональні та ірраціональні компоненти вищезгаданих посягань, науковці виокремили наступні провідні підстави: впевненість в успішному перебігу злочину, прагнення гострих відчуттів (адреналіну, екстазу) та самоствердження, бажання неформального відновлення справедливості (помста, самосуд) [1]. Вважаємо за доцільне зазначити, що останній аспект є вкрай слизьким, оскільки підводить до тези, що жертва злочину має попередньо встановлену провину, за яку і отримує реакцію помсти. Натомість формальне правосуддя є єдино можливим у демократичному суспільстві, яке свідомо делегує державі сферу так званого «відновлення справедливості» задля забезпечення правопорядку.

Наступним аспектом, що наближує до розуміння феномену насильницької злочинності (включно з вуличною) та подальшого формулювання реабілітаційних програм, кримінально-правової політики держави загалом, постає фактор уникнення. Так жертви злочинів, обираючи стратегію незвернення до компетентних органів, у прагненні уникнути повторної віктимізації не завжди погіршують своє становище. Іноді ключову роль у подоланні наслідків відіграє свідомо допомога родини, друзів або спільнот підтримки. Хоч рішення потерпілих завжди є особистим, необхідно усвідомлювати аспект балансу інтересів індивіда та суспільства загалом, не забуваючи про згубні наслідки толерування злочинності [23].

Оскільки ранні кримінологічні теорії тяжіли до знецінення потреб жертв, розмиття аспекту травмуючого досвіду та вплинули на вкорінення у суспільстві дещо викривленого розуміння ролі постраждалих, особливого значення набувають сучасні жертвоцентристські течії, які потрібно невпинно підкріплювати сучасними теоретичними та практичними дослідженнями, тому жертвоцентристське відновне правосуддя є надзвичайно важливим інститутом для сучасних демократичних суспільств, але не слід зводити його до абсолюту, вбачаючи в ньому альтернативу традиційному кримінальному процесу, оскільки це допоміжний інструмент для компетентних структур, покликаний акцентувати увагу не на репресивній складовій, а саме на жертві та згубних для неї наслідках без абстрагування від прав злочинців.

Висновки. Дискусійним для наукової спільноти та правозастосовної практики залишається питання доведення причинного зв'язку між моральною шкодою і правопорушенням, тому міждисциплінарні дослідження у галузі кримінології, психології є надзвичайно важливими для аналізу страждань (розуміння фізичного болю, когнітивних порушень, апатії, соціальної ізоляції тощо), спричинених насильницькою злочинністю та подальшого запровадження жертвоцентристського підходу у судовий процес. У контексті розуміння віктимологічної складової вуличної насильницької злочинності важливо зазначити, що розуміння ціни злочинності та віктимологічна профілактика є складовими ефективного впровадження заходів у сфері запобігання злочинності. Реабілітація потерпілих та попередження вуличної злочинності є надзвичайно важливими складовими національної кримінально-правової політики, оскільки вулиця – це сполучний простір між ключовими для нормального функціонування людини місцями, а безпечні прогулянки – запорука ментального здоров'я та нормальної якості життя. У жертви тяжких насильницьких злочинів нерідко виникає «страх злочинності» або взагалі симптомами агорафобії. Подібні руйнівні для

людської психіки явища надзвичайно складно виражати у грошовому еквіваленті, як сатирично написала автор публікації: «Ціна злочинності: підрахувати неможливо залишити» [24], однак комплексні явища не повинні викликати страх чи безпорадність, а навпаки консолідувати наукову спільноту задля пошуку ефективних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Wemmers, J.A., Parent, I., & Lachance Quirion, M. 2022. Restoring victims' confidence: Victim-centred restorative practices. *International Review of Victimology*. URL: <https://doi.org/10.1177/02697580221128830> (дата звернення: 10.10.2025).
2. Постанова Верховного Суду від 30 листопада 2022 року у справі № 344/3764/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107878096> (дата звернення: 09.10.2025).
3. Постанова Верховного Суду від 25 травня 2022 року у справі № 487/6970/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104539336> (дата звернення: 09.10.2025).
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 09 листопада 2022 року у справі № 372/1652/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046335> (дата звернення: 09.10.2025).
5. Постанова Верховного Суду від 03 серпня 2022 року у справі № 607/11755/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105693695> (дата звернення: 09.10.2025).
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 грудня 2020 року у справі № 752/17832/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479> (дата звернення: 09.10.2025).
7. CASE OF AMİHALACHIOAIE v. MOLDOVA (Application no. 60115/00): Judgment of 20 April 2004. European Court of Human Right. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-61716%22%7D> (дата звернення: 09.10.2025).
8. Справа «Білуха проти України» (Bilukha v. Ukraine): Рішення Європейського суду з прав людини від 09 листопада 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_272#Text (дата звернення: 09.10.2025).
9. Постанова Верховного Суду від 13 липня 2022 року у справі № 753/15095/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105371766> (дата звернення: 09.10.2025).
10. Сметаніна Н.В. «Ціна» злочинності в сучасній кримінології: нові виклики для суспільства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 208–210. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5ced5814-7f99-4e0f-82b8-dc7c04dccf04/content> (дата звернення: 10.10.25).
11. Demaris A., Kaukinen C. Violent victimization and women's mental and physical health: Evidence from a national sample. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 2005. Vol. 42. P. 384–411. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/violent-victimization-and-womens-mental-and-physical-health> (дата звернення: 13.10.2025).
12. Miller W.R., Williams A.M., Bernstein M.H. The effects of rape on marital and sexual adjustment. *American Journal of Family Therapy*. 1982. Vol. 10. P. 51–58. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01926188208250436> (дата звернення: 13.10.2025).
13. Crenshaw T. L. Counseling the family and friends / Harper S. (ed.). Rape: Helping the victim. Oradell, NJ: *Medical Economics Books Division*, 1978. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/rape-helping-victim-treatment-manual> (дата звернення: 13.10.2025).
14. Reeves C., O'Leary-Kelly A.M. The effects and costs of intimate partner violence for work organizations. *Journal of Interpersonal Violence*. 2007. Vol. 22. P. 327–344. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17308202/> (дата звернення: 13.10.2025).
15. Swanberg J.E., Logan T.K. Domestic violence and employment: A qualitative study. *Journal of Occupational Health Psychology*. 2005. Vol. 10. P. 3–17. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2005-00346-001> (дата звернення: 13.10.2025).
16. Hanson RF, Sawyer GK, Begle AM, Hubel GS. The impact of crime victimization on quality of life. *J Trauma Stress*. 2010 Apr;23(2):189-97. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2910433/> (дата звернення: 13.10.2025).
17. Lorenz K, Kirkner A, Ullman SE. A Qualitative Study Of Sexual Assault Survivors' Post-Assault Legal System Experiences. *J Trauma Dissociation*. 2019. May-Jun; 20(3):263-287. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6994185/> (дата звернення: 13.10.2025).

18. Haining R., Su-Yin Tan. Crime victimization and the implications for individual health and wellbeing: A Sheffield case study. *Social Science & Medicine*. Vol. 167, Oct.2016, p. 128–139. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0277953616304403> (дата звернення: 13.10.2025).
19. Про Державну програму боротьби із злочинністю: Постанова від 25.06.1993 № 3325-ХІІ. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-12#Text> (дата звернення: 13.10.2025).
20. Про Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів: Указ Президента України від 28.12.2004 № 1560/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560/2004#Text> (дата звернення: 13.10.2025).
21. Віктимологія: навч. посіб. / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін.; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2017. 308 с.
22. Сарета Ашраф. Робота з постраждалими від сексуального насильства в умовах збройного конфлікту: посібник для фахівців із психологічної допомоги та екстреного реагування в Україні. Рада Європи, 2022. 134 с. URL: <https://rm.coe.int/ukr-2022-sexual-violence-manual-web-ua/1680a97133> (дата звернення: 13.10.2025).
23. McCart, M. R., Smith, D. W., & Sawyer, G. K. Help seeking among victims of crime: A review of the empirical literature. *Journal of Traumatic Stress*, 2010, 23(2), 198-206. URL: <https://doi.org/10.1002/jts.20509> (дата звернення: 13.10.2025).
24. Ілющенко, К.А. Ціна злочинності: підрахувати неможливо залишити. *Злочинність як суспільна проблема та шляхи її вирішення в Україні*: матеріали Всеукр. студ. наук. конф., м. Харків, 4 листоп. 2016 р. у 2 т. / за ред. А.П. Гетьмана, Б.М. Головкіна. Т. 1. Х.: Право, 2016. С. 34.